

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVI. évf.

1901. November—December.

6-ik füzet.

A tekintély helye a vallásban.

III.

Ujabbkori theologiai irodalmunkban egy igen jellemző irányzat kezd tért hódítani, melynek czélja: Jézus „emberi természetnek“ minél bővebb megvilágosítása. Mert volt Jézusban egy „isteni természet“ is, melyet a hagyományokban és szent-iratokban feltüntetett tettei eléggé világosan tárnak előnkbe. Azonban Jézus eme kettős természetének alaposabb vizsgálása arra az eredményre vezet, hogy mindaz, a mit ő benne „emberinek“ neveznek, a leg-szorosabban magán hordozza az isteni jelleget; az „isteninek“ nevezett természet pedig tisztán emberi. Mert mi az, a mi Jézusban emberi? Az ő benső egyéni élete, gondolatainak irányai, érzelmeinek fénye és árnyéka, akaratának összeütközései, melyek földi élete drámáját a kisebb és nagyobb eseményekben kifejtették, betetőzték. Mindezek pedig a történelmi pozitív tények körébe tartoznak, s ha valahol, úgy ezekben, az ő szellemének munkakörében keresendő és található is fel a megnyilatkozott isteni jellemvonás. De másfelől, mit értsünk a Jézus „felsőbb természete“ elnevezés alatt? Olyas valami az, a mit felfog az ember, ha látja, vagy a mit láthatatlanul is tanusítani lehetne? Ellenkezőleg, mert teljesen kívül fekszik felfogásunk körén és egy olyan örökkévaló feltételes létezésre vonatkozik, mely időben megközelíthetetlen, nemben egyedül álló, feltételeiben felfoghatatlan, szervezetében pedig egy oly különleges incarnatiót tételéz fel, melyet a képzelet milliárdnyi színű szivárványa sem tud visszatükrözni a való látásnak. Más szóval, a mit az *emberek gondoltak* Jézusról, az alkotja benne a hagyományos „isteni“ természetet; merő doctrinák, melyeknek a való élethez semmi köze nincsen. A történelem gondviselése adta nekünk Jézust, a milyen volt ő jellemében és Istenhez való erkölcsi viszonyában; a történelem emberei hagyták reánk a Jézusról szóló elméleteket. És mert a

Jézus személyisége volt az, mely a történelmi kereszténység egységének forrását és hatalmát alkotta az apostoli korszaktól le napjainkig, az összes egyházak nem a Jézus tulajdonképeni vallása követését tűzték ki főcélul, hanem azt, hogy mit kell hinni Jézus lényegéről, kettős természetéről, a történelemben és azon kívül levő helyzetéről. Ezek a tanok alkotják a keresztény vallásban az emberi elemet, melyek bármily magasztos is legyen a ezeljük, Jézushoz, a mint a keresztény vallás ősforrásához, minket soha el nem vezetnek; mert az ilyen úton vezetett lélek nem példányképhez, hanem esodához jut, melyet felfognia, avagy csak megközelítenie is ninesen hatalmában.

Főcélunk tehát az, hogy a Nárázeti Jézus személyes életéről, a mennyire tehetjük, meglehetősen tiszta képet nyerjünk; s minthogy erről az életről csak a synoptikus evangéliumok adnak némileg számot, kizárólag ezen evangéliumokra vonatkozó három főszabályt kell követnünk ebbeli vizsgálódásunkban.

1. Midőn az elbeszélésekben bármely személy olyan nyelven beszél, vagy olyan személyekre hivatkozik, melyeknek eredete, élete későbbi időkből való, a tudósítás, mint anachronismus, hihetetlen.

2. Csodás csemények a természeti okokkal szemben, nem tekinthetők megbizonyíthatóknak arra nézve, hogy azok csupa megtörténtük okánál fogva, a hit alapjául szolgáljanak.

3. Jézusnak tulajdonított szavak és cselekedetek, melyek nyilván felülhaladják az elbeszélők erkölcsi jellemének színvonalát, a Jézuséinak tulajdonítandók; míg azok, melyek az ő személyes jellemvonásaiba nem illenek, a gyarló hagyományok közé sorozandók.

Az *első* szabály szerint, Jézus sohasem tartotta magát Messiásnak, illetve erre vonatkozó igényét soha ki nem nyilvánította. Ő egyébre nem szoritkozott, csak a Keresztelő János által megkezdett tanítások továbbvitelére. Ezt bizonyítja egy az *Ap. Csel.* XVIII. 21—28-ban levő adat, mely szerint Apollos, „csak a János keresztelését ismerve és fogadva el, tanította a Jézusra vonatkozó dolgokat“. János és Jézus élete és munkái semmi egyebet nem tükröztek vissza Apollosnak és tanítványainak, mint amaz egyetlen mondatban kifejezett gondolatot „térjete meg, mert a mennyeknek országa el közelgetett“; ennek folytán egyiköket sem tekinthették másnak, mint amaz ország *előhírnökeinek*. Jézust csak halála, illetve feltámadása tette Messiássá utódai szemében, mint a hogy ezt Pál apostol is kifejezi Róm. I. 4-ben. Jézus saját halálának és az azzal kapcsolatos dolgoknak megjövendölése mind csak retrospektív gon-

dolgot lehetnek az író részéről, mint a ki már a dolgok megtörténte után Ézékiel és Dániel próféciáiból könnyen Jézusra alkalmazhatta a szenvedő Messiásra vonatkozó jövendöléseket. (I. Márk VIII. 31. 32., IX. 30. 32., X. 32. 34., XIV. 28. stb). Nem egyeztethetők össze egymással, továbbá, olyan Messiásságra vonatkozó kijelentések, mint a milyenek pl. *Máté XI. 25. 26.* és *Luk. X. 21.*-ben találhatók; ugyanis, midőn tanítványai visszatérnek egyik térítő küldetésükből, Jézus hálákat ad Istennek, hogy „mindezeket a dolgokat elrejtette a bölcsék és értelmesek elől és kinyilvánította a kis gyermekeknek“; míg csakhamar ilyen hangon kezdi: „mindeneket nekem nyilvánított ki az Atya, és senkisé ismerheti a Fiut, csak az Atya, sem az Atyát, csak a Fiú és a kinek a Fiu kinyilvánítja őt“. Ez csak a feltámadott Jézus hangja lehet, ki az Atya jobb-ján ülve, mindenható hatalommal van felruházva. Az „Atya“ és „Fiú“ elnevezés különben csak a Logosz-tan találmánya, melynek theológiájában az elnevezésekre szüksége volt. A szelid és alázatos Jézus miként is beszélhetne magáról a kényeztető vagy tulságosan tekintélyes hangon a harmadik személyben: „az Isten fia eljön megítélni eleveket és holtakat?“

Figyelemre méltók az evangéliumokban ama helyek, melyekben teljes világossággal a pogányokra van többoldalu hivatkozás. Ilyenek a tékozló fiú, a tiz szív, a talentumok, a szőlőhegybeli munkások parabolája. Azonban általánosan tudható, hogy a pogányok befogadása az „országba“ nem volt sem a Jézus eszméje, sem az ő munkája, mert ő hazájából soha távol nem volt, s így más népeket nem is ismerhetett; sőt saját kijelentése szerint (I. *Máté XV. 24.*) ő csak az „Izrael elveszett juhainak megtérítésére küldetett“. E példázatok alapeszméi a legnagyobb bizonyossággal Jézuséi voltak; de az életírók, kik a hagyományok után azokat felhasználták, tették azzal a céllal, hogy a korokban élő egyének életviszonyaira hassanak; Jézus korában pedig a pogányokkal való bajoskodásra semmi szükség sem volt. Mindezekkel azonos elbírálás alá esnek azon apokalyptikus kifejezések, melyekről a templom lerombolásában, a keresztények üldöztetésében van említés, midőn a martýrok ilyen meg olyan részletes szenvedéseket lesznek kénytelenek kiállani, midőn a tanítványok „királyok és helytartók elébe idéztetnek“. Magukon hordják ezek az idők bélyegét.

A Parusia eljövételéről „senki sem tud, az angyalok sem az égben, a Fiú sem, csak az Atya“. (I. *Márk XIII. 32.*, *Máté*

XXIV. 36. Miképen jövendőlhetette meg Jézus, hogy ama nemzedéknek, melynek tanait hirdette, újra meg fog jelenni, ha semmit sem tud saját eljövételéről? — Lukácsnál találjuk továbbá, hogy a ki követni akarja Jézust, „hagyja el apját, anyját, nejét, gyermekeit stb“. De lehetséges volt-e ilyen tanácsot adás máskor, mint a mikor a pogányság támadásai közepett a keresztényeknek saját házuk népe érzelmeivel is meg kellett küzdeni, kik közül hitők miatt sokan félhettek börtöntől, máglyától? Az életíró itt elfeledi, hogy Jézusnak a 12 tanítványnál más személyes követője nem volt, ennél fogva olyan áldozatot nem is kívánhatott, mely felbontsa a családi békét, növelje hívei között a háborúságot. Még a legjellemzőbbnek tartott keresztényi tanács sem hangozhatott el az *élő* Jézus ajakáról: „a ki engemet követni akar, tagadja meg önmagát és *vegye fel keresztjét*“; mert csak Pál apostol és nem Jézus felelős azért, hogy a kereszt egyáltalában jelentőséggel bír és dogmai szerepet viszen a keresztény vallásban.

A zsidók Messiása felől többféle jövendőléseket tettek a próféták, többféle ígéretet maga Isten, az evangelisták szerint a nép mindezeket megtestesítve látta Jézusban, kinek különösen halála utáni munkálataihoz fűzött esodás reményeket. Mindezek közül egyetlenegy sem teljesült; az álom eltűnt, az ábrándképek szétfoszlottak és a mi rendesen történni szokott, a sok képtelen fantazmagóriából kiemelkedik a való alak, a názáreti Jézus, prófétája egy igaz ügynek, melynek temploma az öntudatosan egyenes, beesületes lélek, szentsége az egyedül való igaz Isten, kit tisztel, imád és megközelíteni igyekszik.

A törfénelmi ítélet fennebb kifejezett *második* szabálya úgy állítottatott fel, hogy az tért enged olyan elbeszélte események helybenhagyására, melyek mint esodások vannak feltüntetve.

Isméltlő események egyöntetűségére, melyek e részben várakozásainkat irányítják, minket a tapasztalásból való inductio vezet; s minthogy azok mult eseményekből gyűjtettek, mindig nyitva állanak jövendő események ellenőrzéseinek, ellenvetéseinek. Az ismert törvényekről való tudásunk nem lévén bezárt kör, nem zárhat ki egy-egy képtelen tüneményt, mint lehetetlenséget és nem jogosíthat fel annak kijelentésére, hogy az nem történt meg, hanem csak arra pl. megengedve megtörténtét, sohase mondhatjuk róla, hogy esoda; mert a határozatlan törvények hiányaiban mindig van hely a váratlan, de megtörténhető dolgok számára és a midőn az u. n. esodákat

oda helyezzük, akkor azok a *természet körébe* tartoznak, nem pedig, a mint a esodákban hívők állítják, a *természetfelettiébe*. Ezt az állítást azonban, mely megfoszt minden u. n. jelt és esodát vallásos értékétől, legkevésbé hangoztathatjuk nyomatékkal, mivel az némely theologusok ama hamis postulátumát fogadja el, hogy a kozmikus és az isteni okozások kölesönösen kizárólagosak, vagyis, hogy Isten létezéséről csak a *természetten kívül* lehetünk bizonyosak.

Mindazonáltal, bizonyos híresztelt esodák lehetnek hihetetlenek elegendő bizonyítékok híján; s csakis ez az egyedüli alap, melyen az evangelisták ilyenmő adatait megítélhetjük. Semmi személyes bizonyosságunk sincs a Jézus élete és működésére vonatkozólag. A legelső tanú Pál apostol, ő azonban személyesen sohasem látta Jézust. Igen nagy súlyt nem fektethetünk a synoptikus evangéliumok *teljes egészére*, mint a melyeket legnagyobb részben a hagyományokon alapuló hiszékeny lelkesültség hozott létre későbbi korszakokban. A Jézus személyéről szóló doctrinák tárgyalása közben láttuk, hogy e hiszékenység mennyire munkás volt az első keresztények között és semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy a Jézus életébe beillesztett esodás dolgok, melyek megtörténhettek vagy nem, épen olyan feltétlen bizalommal fogadtattak el, mint más egyebek, a természetesen megtörténtek és megtörténhetők. Az Egyház ezen az alapon nőtt és ezen az alapon öltöztette Jézust természetfeletti alakba; s habár ehez elformátlanitás nem nyomozható teljesen a részletekben, az egyes korok felfogásai elegendőleg megkönnyítik annak kimagyarázását. Így pl. az a hit, hogy az ördögök fogva tartanak bizonyos lelkeket, már természetfölötti ügynököket von a mindennapi élet színterére és az ők birodalmuk uralkodása alattinak tekinti az idegbajok számtalan fajtát, melyek képzeletbeli túlfeszültségen, vagy épen kimerültségen alapulnak, — de melyek gyógyíthatók is bizonyos hatalmas személyiségek bánásmódja által; s valamikor a gyógyító hatás ilyenek részéről látszik jöni — a betegség elmulását, épen mint jövetelét, szükségszerűleg egy szellemi világ közbenjárására magyarázzák. Ilyenféle esodák tehát nem egyebek, mint félre-magyarázott természeti tények.

Más esetekben egyes képletes elbeszélések kovácsoltattak ért-hetetlen esodákká, mint a milyen *Luk. XIII. 6—9*-ben található figefa parabolája. A figefa három évig nem teremvén, méltó a kivágatásra; de kegyelem adatik még egy évre. Értelme ez: Izrael három évig hallgatta Jézust, de nem tért meg; egy év alatt talán még

észre térhet, hadd munkáljunk tehát még érette. De ez a munka már a Jézust helyettesítő Szentlélekre vár, ez a szentlélek pedig nemcsak az Izrael népére, hanem a pogányokra is gondot viselt. Izrael nem tért meg — és vele együtt a parabola eredeti értelme is a homályba tűnt. Minden egyes u. n. esoda csak jelképes értelmezésben magyarázható meg; s mivel egyéb határozott bizonyosságokat nem találunk azok mellett az evangéliumokban, semmi okunk sincs arra, hogy azok megfejtését az idők történelmi és morális feltételein kívül keressük.

A *harmadik* szabály szerint, minden a Jézus szájába adott mondás elvetendő, ha azok személyes jellemvonásaiba bele nem illenek. Ilyenek pl. a *Máténál* (VII. 6.) található eme kifejezés: „Ne adjátok a kutyáknak azt, a mi szent és ne hányjátok a disznók eleibe drága gyöngyeiteket.“ A kutyák és disznók alatt csak a pogányok érthetők; és ha Jézus ajkairól jöttek ezek a szavak, úgy szentesíteni látszik azzal a zsidó népnek minden más népektől gyűlölt vallási exkluzivitását. Azonban Jézus az általa ismert kevés idegen személyben „olyan hitet talált, minőt Izraelben sem,“ második nagy parancsolatának példaképeül pedig egy samaritánust állított fel. Van-e értelme tehát az előbbi szavaknak, mondhatta-e azokat Jézus, a türelem apostola?

Az evangelisták nem bánnak másképpen Jézussal a saját szülőföldjebeli egyénekkel szemben sem. Midőn az ifjú próféta megjelenik közöttük: „esodálkoznak fenséges szavain az ácsmester fiának, a mi csak eléggé biztató lehet Jézusra nézve, hogy e nép őt szereti és Jézus mégis a méltatlankodás hangján kiált fel, hogy „egy próféta sem kedves a maga hazájában!“ (*Luk.* IV. 16—30.) Ilyen az „Isten szolgálja, a ki nem kiált, nem emeli fel szavát és a ki a megrepesztett nádat meg nem rontja?“ (*Ésai.* 42. 1—3. *Máté.* XII. 1. 8.) Szülői, szomszédai, barátai, életének megédesítői ilyen hangot érdeemelnek attól, ki első erényül a békességet ajánlja? Szintén *Lukácsnál* (XI. 37—41.) található az előbbihez hasonló adat. Ugyanis Jézus elfogadva egy farizeus meghívását, evés előtt nem mosta meg a kezét; midőn ezt a házigazda megjegyzi, Jézus egy furiozus kitörésben válaszol neki, bolondoknak címezve az egész farizeus társaságot; sőt ez nem elég, mert egy törvénytudó közbeszólására leszidja őket is, mint a kik „elhordozhatatlan terhekkal terhelik az embereket, de egy újjal sem akarják a terheket illetni.“ Hogy Jézus előre tudva a farizeusok szokását, náluk megjelenjék csak azért,

hogy kijöntse irántuk érzett mérgét, róla elhinnünk nem lehet. Az ilyen ellentétes jellemvonások ama megmásíthatatlan törvényt illusztrálják, hogy az öntudat világossága, mely Istentől nyert szentségében világol, tisztaságát csak azon lelkekben tartja meg, melyekre közvetlenül ontja fényét és elhomályosul a közvetítésben; elannyira, hogy semmi isteni kijelentés nem nyújtható az embervilágnak anélkül, hogy ne veszítene eredeti fényéből a felhős légkörben, melyen keresztül kell hatolnia. Jézus maga is érezte ezt, érezte egyedül valóságát, melybe edolog tudata helyezte, mert ő „lelkében nagyot fohászkodott és monda: mi az oka, hogy e nemzetség jelt kíván?” — Jézustól az apostolokhoz, az apostoloktól ismét az Egyházhoz térve, úgy látjuk, hogy az eredeti élő alak mindinkább távolodik a mythos ködében, mignem teljesen eltűnik a látóhatárról.

Van azonban egynehány olyan adat, melyek egy a történelemben élő, habár korát a szellemiekben meghaladott prófétának jellemvonásaival teljes összhangba hozhatók és a melyek szintén a ránk hagyott evangéliumok keretén belől található meg. A fönnebbi három szabály alkalmazása után a mi megmarad az evangéliumokban, nem mind elfogadható tökéletes igazságnak; legfönnebb csak arra vezetnek, miszerint több valószínűséggel birnak arra nézve, hogy eredetieknek tartjuk. Így a Jézus megkezdett munkájára vonatkozó legmegbízhatóbb históriai adatnak a *Márk. I.*, és köv.-ben található előadást fogadhatjuk el. Jézus, mint öntudatos próféta jelenik meg a világ előtt, ki „a midőn hallotta, hogy János a börtönbe vettetett, feljött Galileába és prédikálni kezdett, térjete meg, mert elközelgett a mennyeknek országa.“ (*Márk. I. 14–15. Máté. IV. 12. 17.*) Minden egyéb előadott esemény, melyek ezt megelőzik, mint az angyalok jelentése, a csodálatos születés, a pusztába ragadtatás, a megkísértés, annyira össze vannak szöve képtelen dolgokkal, hogy azokat inkább csak egy későbbi korszakból visszatekintő hit tulságos felbuzdulásának, mint a valóságos eseményekkel megegyező előadásoknak kell tartanunk. „Térjete meg, mert elközelgett a mennyeknek országa“, ez volt az út, melyet Jézus magának választott a Keresztelő János előmunkálatai után. Azonban a módszer, melylyel Jézus ez uton haladni kívánt, teljesen más irányú a Jánosénál. János már-már megjeleni látta a boszuálló angyalokat, kik az embereket, mint megannyi bűnöst, a legnagyobb szigorúsággal fogják a rendes utra terelni; sőt azt hirdette, hogy a megtérésre az alkalom csak most van meg, gyorsan kell tehát

előkészülni rá. A kik megtértek, azokat megkeresztelte; és a Jordán vizéhez való zarándoklást legfőbb mértékben a félelem idézte elő, félelem az Úr eljövendő haragja miatt.

Jézus mindezekről lemondott; elhagyta a keresztelést, a melyet egyébként, mint nem sokat érő külsőségeknek nem tekinthetett. Szemében megrezdült a könny az óriási lelki nyomoruság láttára, mely alatt roskadozott a nép — és az ilyen bűnák részére az Úr haragjának megjövendölése helyett személyes életét állította oda a követésre, hogy leginkább hasson az ő megváltásukra az élő példa. Ők voltak gondoskodásának tárgya, nekik szentelte tehetségeit, életét; s ha magunk elébe kívánjuk idézni az ő képét, alig jelenhetik meg az bármely lélek előtt másképpen, mint tanítványai közt ülve, vagy követőinek beszélve, mindig körülvéve érdeklődő emberektől, kiknek minden kérdő szavára meg tud felelni, életük különböző viszonyainak minden egyes változatára van új és meggyőző megjegyzése, — mert mindannyi fölött áll ő lelkének hatalmas erejében, melynek a földön csak egy célja van, hogy „bizonyosságot tegyen az igazságról.“ Az igazság Istentől jön és az ember lelkében kell otthont találnia; mert az Istennel való összhang az emberre nézve az egyedüli béke, az egyedüli helyes és illő dolog; úgy tekinteni a dolgokat, mint Isten látja: igazság; az ő szeretetének rendjében osztályozni azokat: jóság; törvényeivel megegyezőleg eszelekedni: győzelem. Emme magasságnak elhagyása és bármely más alacsony színvonalról tekintése a dolognak, kikerülhetetlenül maga után vonja a csalódást és ama hibás elvre vezet, hogy „az ember a dolgok mértéke,“ — mely csak akkor lesz igazság, ha Isten az ember mértéke. Jézus életében ez az eszme nyert legszebb kifejezést. A teremtett lények egész hierarchiája, a föld egyszerű fűvétől az angyalokig, szent és szeretetre méltó volt előtte, mint az isteni gondolat kifejezői és közvetítői, melyekben mindig tud olvasni az okos lélek. Az öntudatlan élet különböző alakjai között, melyek igen egyszerűek arra, hogy félrelépjenek rendeltetésüktől, mily élvezetes örömmel tekintett rájuk és kiáltott föl: „Tekintsétek a mezők liliomát!“ Az ösztönnel bíró teremtmények életében, mily lelki gyönyörrel szemlélte a gondoskodó szeretetet, melyről azok nem tudnak, midőn tovább repülnek szükségük kielégítésére: „Tekintsétek a lég madarait, nem vetnek, nem aratnak, mégis a mennyei atya gondoskodik róluk.“ A kis gyermekek életének többoldalúságában, a mint az az ösztönszerűből öntudatosba formálódik, mily szépen állítja

előnkbe az ártatlanság üdvözítő hatalmát! — Jézus ilyen jellemvonásaival válik az emberiség legelső prófétájává; mert a míg más világboldogítók az öntudatos életre jótékonyan ható erkölcsi színvonalon alúl álló életnyilvánulásokat kizárták az isteni gondviselés köréből, addig Jézus e kettőnek egymáshoz való viszonyából merített isteni gondolatok kinyilvánításával hatott és hat leginkább a lélekre, mely öntudatlanságában együgyű és béna, bűnben alábbvaló az erkölcsi erőt nem ismerő teremtménynél.

A kiátkozott, elhagyott emberekben Jézus nem önkéntes bűnösöket talált, hanem elhanyagolt, miveletlen lelkeket, melyekben nem ébresztette föl senki és semmi a tisztító öntudatot, hogy az lerázza a lélekbe erővel kapaszkodó szenvedélyeket. Az eredeti forrást, melyből felszökkelik a bűn, kell megtisztítani, hogy későbbi folyásában áldásokat teremtsen. Csak így érthető meg a különösen hangzó tanács: „Boesáss meg felebarátodnak betvenhétszer is.“ Így érthető meg, hogy a bűnös asszonyt, kit követői megkövezni akartak, ő mindenek álmélkodására e jobb útra térítő szavakkal küldi el: „Menj és többé ne vétkezzél.“ Ebből az érzésből születik a kötelesség tudata, mely felelősséggel tartozik minden vett adományért; ez érzés tanítja a lelket alázatosságra, mely felmagasztaltatik és felmagasztaltságában így nyilatkozik meg: „Miért nevezsz engemet jónak? Egy jó van csak: az Isten.“ Mélységesen mély az emberi lélek; onnan származik minden rossz, a mi az embert meggyalázza; (*Márk.* VII. 21—23.) de onnan származik szintén minden, a mi az embert hasonlóvá teszi Istenhez a tökéletességben. A lelket kell tehát mívelni — és mindenben a lelket tekinteni, ismerni. Jézus eme láthatatlan hatalmat ismertette népével szavaiban, bánásmódjában, cselekedeteiben; minden embert lelke szerint ítélve meg, sohasem tévedett ítéletében, ha a bűnöshöz szólott, ha a kérdezősködőnek felelt, ha a hívőt buzdította, — mert mindannyi saját lelkéhez talált szavaiban utat, mit azelőtt nem ismert. Ez a szellem a Törvény lelket nyűgöző-betüibe új, szabadabb életet öntött, a nélkül, hogy a régi formát eldobta volna; az isteninek tartott régi intézmény iránti teljes tisztelettel hirdeti, hogy a „Szombat teremtett az emberért“ — és a ki jót teszen szombat napon, érdeme éppen akkora az Úr előtt, mint azé, a ki más napon nem vétkezik; e szellem minden kötelességet összpontosít az Isten és az ember iránt mutatandó szeretetben, melynek hirdetőjéről még az írástudó is azt mondja, hogy „ninesen messze a mennyek országá-

tól“ (*Márk.* XII. 28—34.); a férfi és nő közötti házassági viszony újabb, szentebb kapcsolatot nyer az egy test, egy lélek gondolatában. De mindenek fölött, e szellem az embervilág testvériesülését mozdította elő eddig nem ismert mértékben; mert a szeretet, a türelem törvényével útat nyitott az egyéni érdem érvényesülhetésének — sőt a mi több, ezen érdemen kívül semmi más hatalom nem segítheti az embert a tökéletes Istenhez.

Ilyen volt az út, a módszer, melyen Jézus, a *próféta*, haladott, munkált, szenvedett, diadalt aratott. És vegyük el az ő életéből, különösen az utolsó órákból, az oda nem illő részeket, a csodálatos képtelenségeket, mint a minők: a jeruzsálemi bevonuláskor a „hossánna“ kiáltások, melyek „királynak“ szólnak — holott *éppen ez a nép az*, mely őt nem királynak, hanem valamely föltámadott prófétának tartotta, a mi még Hérodés lelkében is különös érzelmeket keltett (*I. Luk.* IX. 7—9.) midőn „sietve *tanúk keresztelnek*“ arra, hogy ő királynak vallotta magát — holott, ha ezt tette volna, elegen lettek volna a hosszánnaát kiáltók között, kik azt bizonyítsák minden keresés nélkül; midőn a keresztt alatt zokogó Máriát János gondoskodásába ajánlja — holott a tanítványok (Péteren kívül, a ki megtagadta), *mind elmenekültek*, „mindenik a maga hazájába“ (*János XVI.* 32.); midőn a kereszten, agóniája közben a szintén haldokló gonosztevőkkel vitatkozik, s halála után nagy dicsőséggel, de ember által érthetetlen módon a mennybe vitetik, csakhogy valamiképpen beteljesüljön Ézékiel, Dániel és Zakariás jövendölése a szenvedő Mesiásról — vegyük el mindezeket a Jézus karakterébe nem illő dolgokat — és előttünk áll egy összehangzó egész, melyben az isteni és az emberi egy közös forrásból erednek, érthető, természetes módon. De az a kereszténység, melyet minden hagyományaihoz ragaszkodó történelmi Egyház hiszen és magyaráz dogmái szerint, olyan alapokon emeltetett, melyek hagyományaikban nem történelmiek, de mythologiaiak. Az Éden-kert meséjétől az utolsó trombita fictiójáig a világ isteni rendjének egész sorozata kizökentetett rendes útjából ez alapon. A bűnben való születés és minden következményeinek átka; a kiengesztelő megváltás és a közbenjárás útján nyert idvezülés rendszere; az incarnatio, mely a legalacsonyabb színvonalra süllyesztí az Isten és ember közötti viszonyt; az isteni kegynek anyagi elemeken keresztül való hivatalos közlése; a Krisztus második eljövetele, midőn a kecskéket kiválogatja a birkák közül — mindezek egy mythikus irodalomnak

vagy messiási álomnak, vagy farizeusi theológiának, vagy sacramentalis babonának, vagy népies apotheozisnek kinövései.

Hogy a kereszténység neve alatt ilyen illuziókból és elavult civilizatiók maradványaiból összeférezelt rendszer minő hatással lehet a mai korra, mutatja az értelmesebb osztálynak minél inkább távolodása a vallásos mozgalmaktól, kik még a tiszta vallásos életet terjesztő egyéneket is csak félőrült rajongóknak tekintik.

E rendszerből kivette minden ilyen veszendő elemet, megmarad minékünk a *Jézus személyes vallása*, mely az Isten és ember közötti helyes viszonyt tünteti föl; e viszony az ő kijelentései által nyert legnemesebb értelmezést, ő annak legigazabb prófétája — és pedig nem azért, mert *többet tudott*, hanem mert *jobb volt* mindannyiunknál, ki csupán ez oknál fogva vezethet minket közelebb a legfelső tökéletességhez. Az igazságos és tisztaszívű emberek az igazi közbenjárók föld és menny között; ezek között legelső helyen áll Jézus, az egyszerű názáreti próféta, a jóságban legtökéletesebb ember.

LŐFI ÖDÖN.

Szentábrahámi theológiája.

VI.

IV. A ker. vallás tagjairól vagyis az Úr Jézus Krisztus egyházáról.

Tudvalevőleg a Jézus egyházat nem alapított. A kovászt a tésztába tette s bizott annak a működésében, hatásában. A mustármagot elvetette; de a kelő csira s a fejlődő növény elébe semmi gátat vetni nem akart. Sokkal inkább tisztelte a lélek szabadságát, minthogy azt valamely megkötött formák közé szorította volna. Ehez a nagy elvhez alkalmazkodott tudományával is, melyet nem a böseszkek módjára meghatározott alakban vagy tantételekben, hanem hasonlatokban és példázatokban terjesztett elő. „A betű öl, lélek az, a mi megelevenít.“ Élt az ő lelkében is a hivek közösségének s egy eszményi egyháznak a gondolata, sőt ez volt tudományának középpontja, a mint ezt az „isten országáról“ mondott szép példázataiban kifejezte; de azt is jól tudta, hogy ezek csak hosszas időn keresztül sok és nagy küzdelem árán valósíthatók meg, mely küzdelemnek változatait, az örök jó és igaz teljes győzelmének idejét előre megmondani lehetetlen. Valamint lehetetlen azokat a fégyvereket egyszerre kézbeadni, melyek ehez a küzdelemhez az emberiség különböző korszakaiban szükségesek lesznek, melyeket ama kor emberei el sem viselhettek volna, s melyeket csak az idő folyásával az emberiség fejlődése és előhaladása fog megteremteni. És midőn a tanítványok három évi együttlét után érezték az elválás és magukra maradás közelségét, némán s szomorkodva állottak körülötte, nem tudva, hogy magukra hagyatva mit tegyenek, mihez fogjanak: Jézus szívökbelátott s így szólott: „Eljő amaz az igazságnak lelke, mely minden igazságra vezérel titeket . . . és a melyek következendők, azokat jelenti meg nektek. „Ján. ev. 16. r. 13. v. Mikor aztán Jézus személyének varázserejével többé nem lehetett a hivek között, az „igazság lelke“ azonnal működni kezdett a tanítványokban, a mi